

ДИЗАЙНЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВ

НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ

ДУБОВА Н. В.,
ХАРИТОНОВА В. В.

УДК 7.012:6 (07)

АКТИВНА розбудова української держави, здійснення нової соціально-економічної політики, необхідність узгодження освіти із запитами суспільства зумовлюють потребу в розв'язанні одного зі стратегічних завдань – необхідності більш успішної реалізації людських ресурсів і, у першу чергу, творчого потенціалу окремої людини. Потреба суспільства у всебічній творчій активності людини зростає й вимагає формування діяльної, духовно багатішої особистості, яка здатна творчо розв'язувати безліч різноманітних нагальних проблем, конструктивно працювати в динамічних умовах життя.

Вирішення цієї проблеми значною мірою покладено на систему освіти, яка слугує головним чинником у створенні умов для виховання творчої особистості, здатної до самореалізації та соціально значущої діяльності в умовах сучасної економіки. Разом з тим практика свідчить про те, що вчитель не завжди використовує можливості навчальних занять для розвитку творчого потенціалу, формування індивідуальності учнів, їхньої самостійності, ініціативності, що дуже важливо в шкільному віці, коли відбувається вибір певної соціальної позиції.

У зв'язку з цим перед сучасною

педагогічною наукою та школою гостро стоїть питання про необхідність докорінних реформ у галузі освіти, внесення кардинальних змін до змісту, форм і методів навчально-виховної роботи в школі, зокрема на уроках технології, де найповніше реалізується підхід до розвитку творчого потенціалу особистості. Необхідність залучення школярів до діяльності, унаслідок якої формуються творчі здібності, розвивається творче мислення, виникає потреба у творчості, й зумовили вибір теми статті.

Метою статті є розкрити важливість уведення в навчальний процес учнів загальноосвітньої школи обов'язкової дизайнерської компоненти для творчого розв'язання ними наукових, навчально-пізнавальних та практичних завдань, показати вплив дизайнерської діяльності на розвиток творчого потенціалу особистості.

Аналіз наукової літератури дає змогу стверджувати, що проблеми розвитку творчого потенціалу особистості відображено в дослідженнях багатьох педагогів та психологів. Зокрема, психологічні аспекти творчої діяльності особистості розкрито в працях Д. Богоявленської, Л. Виготського, В. Давидова, Д. Ельконіна, О. Леонтьєва, О. Лука, В. Моляко, Я. Пономарьова, С. Рубінштейна та ін.; педагогічний аспект проблеми формування й розвитку творчої активності висвітлено в студіях В. Андрєєва, І. Бєха, О. Коберника,

М. Махмутова, С. Сисоевої, М. Скаткіна, Т. Шамової, Г. Щукіної та ін.

Беручи до уваги праці вказаних вище науковців, зазначимо, що проблема розвитку творчого потенціалу особистості, зокрема, на уроках технології, є недостатньо дослідженою, а саме, не повною мірою з'ясована структура цього складного поняття, його місце в навчально-виховному процесі, педагогічні умови його формування на уроках технології в загальноосвітній школі.

Педагогічна наука доводить, що основою всебічного розвитку особистості є діяльність, у якій розвиваються нахили та творчі задатки людини, її здібності, інтереси, самостійність, активність, винахідливість. Оптимальною для розвитку дитини є така діяльність, яка створює умови для дитячої творчості. Одним з видів такої діяльності ми вважаємо дизайнерську діяльність у процесі технологічної освіти учнів.

Упровадження в сучасну практику навчання освітньої галузі „Технології” дозволяє органічно з'єднувати навчання з участю школярів у продуктивній праці. Інтегрований зміст технологічної освіти, рівневий спосіб навчання, використання системи проектів – усе це дозволяє включити дітей у процес „від ідеї до реалізації” і сприяє більш повному опануванню технологічної картини світу. Наразі оновлення підготовки школярів та підвищення ефективності системи технологічної освіти пов'язані з дизайн-освітою, яка сприяє формуванню відповідної культури учнів, підготовці їх до реалій життя, раціональному і творчому використанню природних і людських ресурсів. Оскільки дизайн має на меті поєднання інтересів людини, виробництва, технології за законами краси, доцільним, на наш погляд, є запровадження основ дизайну в загальноосвітній навчальний процес.

Технологічна підготовка школярів відбуватиметься значно ефективніше, якщо в процес навчання ввести елементи творчості та використати дизайнерський підхід до виконання об'єктів праці. Набуття комплексу знань та вмінь з основ дизайну є необхідною умовою розвитку творчого потенціалу

особистості, оскільки дизайн-діяльність поєднує в єдине ціле доцільність, естетичний і технічний початки трудової діяльності. Цим пояснюється принципово важлива роль дизайну в технологічній освіті учнів.

Питанням теорії, історії та методології дизайну присвячено праці таких науковців, як Є. Антонович, Д. Лебедев, В. Тименко, В. Трофімчук та ін.

До розгляду проблеми дизайн-освіти зверталися О. Гервас, С. Кожуховська, Є. Клімов, Н. Конишева, Л. Малиновська, В. Наумов, В. Пузанов, В. Розін, В. Сидоренко, Є. Ткаченко та ін.

Наукові основи проектної діяльності, синтезу технічних і художніх знань знайшли відображення в роботах О. Коберника, Л. Оршанського, В. Сидоренка, В. Титаренко, В. Харитонової, С. Ящука та ін.

З метою вирішення завдань дослідження ми проаналізували та узагальнили психолого-педагогічну, спеціальну та методичну літературу щодо сутності дизайнерської діяльності, вивчили програми для загальноосвітніх навчальних закладів, здійснювали спостереження за діяльністю учнів у процесі проектування та виготовлення ними об'єктів праці. Усе це дало змогу переконатись, що питання вивчення основ дизайну в процесі технологічної підготовки учнів розкрито неповною мірою й потребує подальшого вивчення.

Погляди науковців на дизайн як вид художньої діяльності (Е. Давидова, В. Ванслов), як вид техніко-естетичної творчості (Ле Корбюзьє), як вид проектування (Л. Безмоздін, В. Плишевський, Ю. Соловйов, М. Федоров), як невід'ємну складову частину проектування (Б. Арчер, Дж. Джонс), як складник проектно-технологічної діяльності (В. Харитонова) відображають його суттєві риси як категорії естетичної діяльності.

Подальший розвиток цього поняття призвів до нової концепції дизайну, згідно з якою він є особливим якісним етапом розвитку проектного мислення й діяльності (проектна культура), на якій ґрунтується проектна система, що включає різні

інженерно-технічні й гуманітарні дисципліни, де першорядну позицію займає проблемно зорієнтоване художньо-проектне мислення [1, с. 14].

Розглядаючи термін „дизайн” через похідне поняття „вид діяльності”, зупиняючись у такий спосіб на функційному аспекті, що передбачає не тільки процес протікання, але й результат дії, ми доходимо висновку, що дизайнерська діяльність є органічним складником технологічної освіти. У якості творчої, інноваційної діяльності вона завжди спрямована на створення виробів і послуг, що мають об'єктивну й суб'єктивну новизну, особистісну та суспільну значущість з обов'язковим урахуванням естетичного аспекту, у результаті чого на кожному етапі створення виробу творча активна діяльність школярів вимагає від них використання набутих дизайнерських знань, умінь і навичок.

У процесі дизайнерської діяльності важливим для учнів є ознайомлення з методикою дизайн-проектування, яка складається з художньо-конструкторського аналізу (дослідження початкової ситуації і побудова об'єкта проектування, функційно-ергономійний і конструктивно-технологічний аналіз, композиційний аналіз) і художньо-конструкторського синтезу (у процесі якого здійснюється функційно-ергономійний пошук, робота над композицією виробу).

Вироби дизайнерського мистецтва органічно поєднують два аспекти: утилітарний (забезпечує задоволення практичних життєвих вимог і містить технічну досконалість, технологічну доцільність, економічну й ергономійну ефективність) та естетичний (відображає потребу в прекрасному, гармонійному, художньо оснащеному середовищі, який зумовлює позитивність емоцій, естетичну виразність, художню образність, знакову асоціативність) аспекти, а сам процес їх проектування й виготовлення таїть великі можливості для розвитку творчого потенціалу учнів.

У загальноосвітній школі процес навчання та виховання з урахуванням естетичного чинника досліджували досить різнобічно. Аналіз друкованих джерел з

цього питання дає підстави для висновку, що існують достатні основи для подальшого вивчення проблеми виховання людини, здатної до емоційно-оцінної й творчо-перетворювальної діяльності, спрямованої на організацію гармонійного предметного середовища, тобто проблеми дизайнерської освіти учнів. Так, працюючи й виготовляючи ті чи ті вироби, учні рідко приділяють увагу їх естетичній привабливості, зручності використання, не враховують основні критерії корисності, зручності, краси, які є вирішальними для процесу розробки будь-якого виробу. Отже, розвиток творчого потенціалу учнів гальмується відсутністю в них естетичного смаку, поняття прекрасного, критичного та технічного мислення, знань і вмінь з основ дизайну.

Досвід переконує, що саме дизайнерські розробки для конкретних виробів – це найвідповідальніший етап творчого розвитку учнів, у якому найповніше виявляються їхні індивідуальні особливості, оскільки безпосередня участь школярів у дизайнерській діяльності на доступному рівні складності розкриває великі перспективи цілісного розвитку творчого потенціалу особистості. Знання з основ дизайну постають як специфічний засіб формування естетичного ставлення до наочно-просторового середовища, де кожна людина є суб'єктом художньо-технічного бачення соціального світу.

У процесі технологічної освіти, на нашу думку, можна виокремити такі аспекти дизайн-підготовки учнів: формування необхідних знань, умінь та навичок з основ дизайну як бази для подальшої реалізації проектної діяльності; активізація інтересу до дизайнерської діяльності та практичного її застосування; формування вміння прийняття самостійних рішень при виконанні проектних завдань різної складності.

На уроках технології учням необхідно показати, що художній початок присутній при створенні всіх предметів, які оточують нас, і кожна людина повинна вміти створювати красиві речі. Через організацію продуктивної творчої діяльності учнів у них можна формувати дизайнерські знання та вміння, розвивати дизайнерське мислення

через включення школярів у процес розв'язання посильних проектних завдань.

Одним з аспектів дизайнерської діяльності є результат, що виражається в завершеному предметі. Учням потрібно довести, що все, що робить людина, має свою форму, композицію, колір, лінію, і тому зроблене ними самими може бути красивим або непривабливим, прекрасним або потворним. Оздоблюючи об'єкт технологічної діяльності, учень повинен думати не тільки про те, чи зручна ця річ, але й про те, який вона має вигляд. Тому одне з найважливіших завдань навчання основ дизайну полягає в тому, щоб учити учнів не тільки навичок добросовісної роботи, але й основних елементів дизайнерського проектування. В. Косюк відзначає, що „на уроках технологій учень повинен навчитися проектувати об'єкти предметного навколишнього середовища, використовуючи обґрунтовані рішення просторово-масштабного взаємозв'язку об'ємно-просторових об'єктів і систем, враховуючи при цьому їх тектонічні, кольорово-фактурні й текстурні якості” [2, с. 208].

Сприймаючи навколишні предмети, співвідношення різних форм, поєднання кольорів, а також одержуючи відповідні знання на уроках технології в школі, учні засвоюють певну систему знань про засоби виразності дизайну. Ці знання сприяють формуванню в них просторових уявлень, почуття кольору, конструкторських знань і знань про композицію. Цей комплекс знань ми називаємо дизайнерськими.

Зміст дизайнерської діяльності повинен бути представлений у вигляді системи відповідних завдань з урахуванням таких вимог:

- відповідність меті й завданням технологічної освіти, її програмному змісту;
- поступове ускладнення завдань і вправ;
- характер завдань примушує звернути увагу на композиційну цілісність, функційність (ступінь відповідності форми, кольору, матеріалу, декору основним функціям виробу); технологічність (лаконічність

конструкції, адекватність способів роботи); єдність предмета й середовища (стиль);

- різноманітність форм і методів організації навчання.

Такий зміст вимагає відбору адекватних методів і прийомів навчання основ дизайну. Зокрема, встановлена висока ефективність використання в навчанні таких завдань, які вимагають від учнів знаходження нових для них способів дії, тобто застосування дизайнерських завдань проблемного характеру.

В умовах систематичного вирішення дизайнерських завдань в учнів відбувається формування відповідного мислення. У своїх витоках і основах дизайнерське мислення є тим самим узагальненим і опосередкованим віддзеркаленням дійсності, як і будь-який інший вид розумової діяльності людини, органічно об'єднуючи два типи мислення – художнє й конструкторське.

Дизайнерське мислення за ступенем новизни розумового процесу може бути репродуктивним, проєктивним і творчим. Між репродуктивним мисленням, з одного боку, і мисленням продуктивним і творчим, – з іншого, існує принципова відмінність. А ось між творчим і продуктивним мисленням відмінність відносна. З психологічного погляду, обидва ці види мислення якісно однакові, різниця лише в тому, що в другому випадку вже відоме ніби відкривається знову, інакше кажучи, йдеться про суб'єктивну його новизну. Тому, говорячи про творче дизайнерське мислення, ми маємо на увазі і продуктивне мислення. О. Матюшкін наголошував, що „творче мислення складає вищий рівень розвитку мислення і відповідає можливостям прояву оригінальних форм поведінки, що забезпечують створення оригінальних продуктів (винаходів, відкриттів і т. і.). Творче мислення як форма поведінки (діяльності) є результатом навчання” [3, с. 11]. Отже, творче дизайнерське мислення можливо й потрібно формувати та розвивати, проте творчі ідеї виникають не відразу – необхідне навчання їх генерації.

Оскільки дизайнерське мислення є процесом пошуку, то воно неминуче збігається з евристикою й евристичними

методами, які дозволяють прискорити процес вирішення завдань, не звертаючись до перепробування всіх варіантів рішення, а використовуючи лише деякі з них. У процесі навчання школярів основ дизайнерської діяльності евристичні методи повинні застосовуватися достатньо широко. Учні повинні їх знати, уміти ними користуватися й застосовувати на практиці.

Дизайнерське мислення є виразом типу орієнтування, що формується в навчальній, допрофесійній і професійній діяльності. Воно знаходиться в тісному взаємозв'язку зі звичайним мисленням і розвивається на основі звичайного мислення, тобто всі складові компоненти звичайного мислення властиві й дизайнерському, наприклад, одним з найважливіших складників звичайного мислення є порівняння. Без нього неможливе й дизайнерське мислення. Те саме можна сказати і про такі операції мислення, як аналіз, синтез, зіставлення, класифікація тощо. Характерним є тільки те, що перераховані операції мислення в дизайнерській діяльності розвиваються на відповідному матеріалі. Звичайне мислення створює передумови для розвитку дизайнерського мислення. Проте понятійно-образний апарат звичайного мислення не має у своєму розпорядженні тих понять і образів, які необхідні для дизайнерського мислення.

У дизайнерському мисленні, на відміну від звичайного, істотно відрізняються образи, якими оперують учні. Відомості про форму, функцію об'єкта, його розміри та інші особливості задаються не готовими зразками, як у звичайному мисленні, а системою абстрактних графічних знаків і ліній – ескізом, технічним малюнком, кресленням. Причому це не дає готового зразка того або того поняття, його потрібно самостійно представити.

Дизайнерські образи зазвичай складні за структурою, мають складну просторову залежність і співвідношення. Крім того, вони знаходяться в безпосередній взаємодії, динаміці. От чому під час вирішення дизайнерських завдань дуже важко уявити кінцевий результат. Будь-яке дизайнерське рішення повинно бути практично перевірене. Нові промислові вироби не

впроваджуються в масове виробництво без попередньої перевірки на дослідних зразках.

Говорячи про процес навчання учнів основ дизайну, зазначимо особливості навчальної дизайнерської діяльності. Навчальна дизайнерська діяльність відрізняється від професійної тим, що: 1) новизна продукту зазвичай є новою тільки для суб'єкта, що вирішує дизайнерське завдання; 2) у центрі пошуку лежить знаходження самої ідеї формоутворення, і він супроводжується відносно нескладними технічними малюнками, ескізами, моделями; 3) вибір оптимального варіанта в суттєвий, але часто підлеглий навчально-педагогічним, а не професійним, виробничим дизайнерським цілям, хоча й ураховує їх; 4) нерідко вирішення завдань не обмежується розробкою технічної документації, вираженої в словесно-графічній формі, а завершується виготовленням натурального об'єкта або моделі; 5) вирішення завдань у зв'язку з цим може включати оволодіння вміннями й навичками технологічного характеру, формування яких необхідне для виготовлення об'єкта; 6) з метою оволодіння цілісним процесом дизайн-проекування багато дизайнерських завдань розв'язуються одним учнем від початку до кінця.

Загальним для дизайнерської діяльності – і професійної, і навчальної – є їхня сутність – вони становлять творчу продуктивну розумову діяльність, є процесами вирішення проблемних завдань. Безпосереднім результатом вирішення цих завдань в обох випадках є отримання об'єктивно нового й оригінального для суб'єкта продукту діяльності, або оволодіння новими способами роботи, або досягнення ним обох результатів разом.

Види дизайнерських завдань не однорідні за своєю психологічною характеристикою. До числа цих видів можна віднести завдання на художньо-технічне моделювання, доконструювання, реконструювання і власне художнє конструювання. При вирішенні завдань кожного з цих видів по-різному співвідносяться репродуктивні та продуктивні компоненти діяльності.

У процесі спостереження за навчально-трудовою діяльністю учнів нами виявлено три способи вирішення ними дизайнерських завдань: 1) такі, що передують практичним діям; 2) такі, що передують теоретичним діям; 3) комбінований спосіб дії. Перший і другий способи характеризувалися відносно перевагою одних компонентів над іншими, третій – гармонійним поєднанням тих і тих.

Спосіб дій, що передують теоретичним, полягає в тому, що людина не виконує майже жодної дії практичного характеру, заздалегідь не обдумавши її, не виробивши певної стратегії рішення.

Спосіб дій, що передують практичним, схожий на спосіб проб і помилок. Рішення тут може мати характер повторення кількох серій однотипних дій.

Комбінований спосіб конструювання вбирає в себе багато рис двох описаних вище методів роботи. Проте він не є проста сума двох інших способів конструювання. При такому способі рішення первинна ідея весь час коректується аналізом практичної ситуації. Учні виявляють велику гнучкість у виборі засобу рішення: якщо не допомагає уявна схема дій, вони знову звертаються до аналізу особливостей практичної ситуації, удаються до цілеспрямованого маніпулювання. У процесі практичних дій і співвідношенні їх з ідеями та задумами учні і знаходять вирішення дизайнерських завдань.

Отже, виходячи з аналізу теоретичної розробленості, практичного здійснення й значущості проблеми дизайн-освіти, можна стверджувати, що логіка педагогічної теорії і практики на сучасному етапі висуває до порядку денного цілком специфічне завдання – уведення в навчальний процес загальноосвітньої школи обов'язкової дизайнерської компоненти. Це завдання може бути найбільш успішно реалізовано саме в межах технологічної освіти. У процесі дизайн-освіти відбувається навчання, виховання, розвиток і формування людини із творчим мисленням, а дизайнерська діяльність учнів під час практичної роботи над проектами є як засобом розвитку

творчого потенціалу дитини, унаслідок якого формуються творчі здібності, розвивається творче мислення, виникає потреба у творчості.

Виконана робота не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективними є вивчення специфіки організації дизайнерської освіти в школі, а також проблеми підготовки вчителів технологій до організації цього виду діяльності учнів.

Література

1. Сидоренко В. Ф. О задачах курса дизайна для инженеров-конструкторов / В. Ф. Сидоренко // Техническая эстетика. – 1984. – № 12. – С. 12 – 14.
2. Косюк В. Р. Особливості формування в майбутніх дизайнерів колористичного сприйняття в контексті вивчення курсу „кольорознавство”: ергономічний аспект / В. Р. Косюк // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2014. – Вип. 36. – С. 206 – 213.
3. Матюшкин А. М. Основные направления исследований мышления и творчества / А. М. Матюшкин // Психол. журн. – 1984. – Т. 5. – № 1. – С. 9 – 17.

Дубова Н. В., Харитоновна В. В. Дизайнерська діяльність як засіб розвитку творчого потенціалу учнів на уроках технологій

У статті розглянуто питання розвитку творчого потенціалу учнів у процесі технологічної освіти. Установлено, що оптимальною для розвитку дитини є діяльність, яка створює умови для творчості. Одним з видів такої діяльності є дизайнерська діяльність у процесі технологічної освіти учнів. Обґрунтовано, що дизайнерська діяльність є органічним складником технологічної освіти, і визначено, що технологічна підготовка учнів відбуватиметься значно ефективніше, якщо в процес навчання ввести елементи творчості

та використати дизайнерський підхід до виконання об'єктів праці. Розкрито зміст дизайнерської діяльності учнів на уроках технології, який передбачає придбання учнями комплексу знань та вмінь з основ дизайну, розв'язання учнями дизайнерських завдань проблемного характеру. У процесі дослідження з'ясовано, що в умовах систематичного вирішення таких завдань в учнів відбувається формування відповідного мислення, яке ми схарактеризували як дизайнерське мислення. Доведено необхідність залучення учнів до дизайнерської діяльності на уроках технології, що є необхідною умовою розвитку їхнього творчого потенціалу.

Ключові слова: творчий потенціал, технологічна освіта, дизайнерська діяльність, дизайнерське мислення, уроки технологій.

Дубова Н. В., Харитоновна В. В. Дизайнерская деятельность как средство развития творческого потенциала школьников на уроках технологий

В статье рассматриваются вопросы развития творческого потенциала школьников в процессе технологического образования. Установлено, что оптимальной для развития ребенка является деятельность, которая создает условия для творчества. Одним из видов такой деятельности является дизайнерская деятельность в процессе технологического образования школьников. Дизайнерская деятельность – органическая составляющая технологического образования. Определено, что технологическая подготовка учащихся будет происходить значительно эффективнее, если в процесс обучения ввести элементы творчества и использовать дизайнерский подход к выполнению объектов труда. Раскрыто содержание дизайнерской деятельности учащихся на уроках технологии, которое предусматривает приобретение учащимися комплекса знаний и умений по основам дизайна, решения учащимися дизайнерских задач проблемного характера. В процессе исследования установлено, что в условиях систематического решения таких задач у учащихся происходит формирование

соответствующего мышления, которое мы охарактеризовали как дизайнерское мышление. Доказана необходимость привлечения учащихся к дизайнерской деятельности на уроках технологии, что является необходимым условием развития их творческого потенциала.

Ключевые слова: творческий потенциал, технологическое образование, дизайнерская деятельность, дизайнерское мышление, уроки технологий.

Dubova N. V., Haritonova V. V. Design activity as means of development of creative potential of pupils on the lessons of technologies

The article deals with the development of the creative potential of students in the process of technological education. Established that optimal for child development is an activity that creates conditions for creativity. One type of such activity is design activity in the technological education of students. The article proves that design activities are an integral part of engineering education and determined that technological training of students will be very effective if we introduce elements of creativity in the learning process and use design approach to the implementation of the objects of labor. We can see the content design of the students in the classroom technology, which provides for the acquisition by students complex knowledge and skills on the basics of design, solve design challenges students troubled character. The study found that in a systematic solving such problems in students is the formation of the corresponding thinking, which we cited as design thinking. The article proves necessity to attract students in the technology design on technology lessons, which is a necessary condition for the development of their creative potential.

Keywords: creative potential, technology education, design activities, design thinking, lessons technologies.

Стаття надійшла до редакції 01.04.2016 р.

Прийнято до друку 20.05.2016 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Караман О.Л.